

Валентина Бонджолова

ЗА УПОТРЕБАТА НА СКОБИТЕ

Пунктуацията изразява логико-граматическото и интонационно-смисловото членение на текста, като позволява на четящия правилно да възприеме съдържанието на писмената реч. В този смисъл тя служи на комуникацията, като позволява да се изтъкнат и да бъдат разчетени като изтъкнати отделни части на изречението. Най-силно е изтъкването при емоционално-експресивното използване на препинателните знаци, което “се гради върху контраста и противопоставянето между обичайната разграничителна роля на даден препинателен знак в рамките на цялостната система”¹. В новоизлезлия справочник “Правопис и пунктуация на българския език. Съвременно състояние” е отбелязана една сравнително нова стилистична употреба на скобите. Авторите посочват, че “в скоби може да бъде оградена част от дума – най-често ясна слово- или формообразуваща единица, което дава възможност цялото изречение да получи едновременно два прочита”: *Какво се случи в Плевен – фитилът “Плам(н)а./ Какво се случи в Плевен – фитилът “Плама”./ Какво се случи в Плевен – фитилът пламна*². Трябва да допълним, че може да бъде оградена и дума, обикновено частица или предлог. Тази употреба на скобите можем да определим като непунктуационна, тъй като не служи за отделяне и изтъкване на синтактични единици в състава на текста, а на части от думата или дума и на практика основна и единствена функция е стилистичната. Четенето на текста

със и без поставеното в скоби представя съдържанието двояко, създава се двуплановост в семантиката. Тази особеност предопределя употребата на подобни скоби предимно в заглавия, защото така се привлича читателското внимание. Така например заглавието *(Д)ефектът на отварянето* (в. "Труд", 24. X. 97) загатва поставената в материала тематика — дали отварянето на досиетата ще се постигне наистина нещо, или се преследват само политически цели, дали това не е грешка, или наистина ще има резултат. По този начин още в заглавието се създава интрига и се установяват съавторски отношения между пишещия и четящия. Основната функция на такива скоби насочва и към причината, довела до нея: заглавието става по-стегната синтактична конструкция, резултат на езикова икономия, при това семантично и експресивно концентрирана: *Терорът на(д) чиновниците* (в. 24 часа, 10. II. 94) — чиновниците ли упражняват терор над нас или някой друг над тях.

Ограждането на части от думата, но без стилистичен подтекст, за отбелязване на пола, е познато и в административните формуляри, напр. *роден(а) на... живуц(а)...* и т. н. Аналогична е употребата на скоби в текстовете на обяви: *Данните Ви не се публикуват, а се предоставят само на напълно отговарящи на Вашите изисквания партньор(к)и.* (Спектър, бр. 17/94); *Фирма търси готвач(к)и, сервитьор(к)и и барман(к)и.* Тази употреба може да бъде и стилистична, напр.: *Най-загадъчен за испанките е 21-годишният Гути. Той бил забелязан в дискотека с двойно по-възрастния травестит и тв водещ(а) Биби Андерсен* (в. "Труд", 24. IV. 98). За разлика от традиционните случаи, цитирани по-горе, тук формата *водещ(а)* съдържа намек за двуполовостта на травестита, а не просто посочва и мъжки, и женски род. Със същата цел са използвани скобите в следния текст, представящ проблемите на първия българин, на когото предстои операция за смяна на пола: *Хирургическата намеса ще се осъществи във Франция през септември с помощта на издателска къща "Фламинго", чиито представители ревниво охраняваха Дези, защитавайки някакви измислени свои права над него (нея?). Каква книга пише той (тя?)?*

(Стандарт, 31. I. 93), но тук в скоби е поставена цяла дума, а не част от нея.

В някои случаи подтекстът, зададен от употребата на скоби в заглавието, се подсилва с други средства, напр. с цветово отделяне на оградената част. Такова двойно открояване срещаме в заглавието на материал, посветен на Тодор Живков и на дъщерята на Жени Живкова, която едновременно му е внучка и правнучка: *Дядовото (пра)внуче* (сп. Журнал L, бр. 1, 1991). Основният текст е набран в черно, а ограденото в скоби – в синьо.

Разглежданата стилистична употреба на скобите не е свързана единствено с периодичния печат и търсенето на сензация чрез заглавието. Дилемата и противоречието, присъстващи по особен начин, откриваме и в научната и научнопопулярната литература, напр. книгата на Г. Армянов е озаглавена на *Жаргонът, без който (не) можем* (С., 1980), на Б. Кръстев – *Как (не) трябва да говори всеки ученик, всеки студент, всеки образован българин* (С., 1995), а албумът на Петя Буюклиева е наречен *Аз Пе(т)я* (1994). Двете значения, с които може да бъде възприет такъв текст, лесно се откриват, двуплановостта е твърде прозрачна и не затруднява четящия, а само заостря вниманието му.

Употребата на скоби срещаме в разнообразни конструктивни и семантични варианти. Освен в заглавия се използва и вътре в текста: *За чиновниците от футболната централа днес не целта, а парите (опре)делят средствата.* (в. “Труд”, 1. IV. 98), *Ерос Рамацоти скъса с основния си (съ)композитор Пиеро Касано* (сп. SuperMarket, бр. 23, 1996). *Наблегнахме на шоуто, пък дано да е (за) добро.* (в. “Труд”, 14. III. 98). Често ограденият компонент е отрицателната частица **не**, тъй като така се създава най-силно противопоставяне: *Примата на смеха (не) сменя амплото си* (Вестник за жената, 25. IV. 97) (сменя или не сменя?); *Кой (не) иска частна телевизия?* (Стандарт, 14. VI. 94). Интересни са употребите, при които ограденият текст не представлява словообразователен елемент, а се разчита на омонимията между две думи: *Андрей Жданов и 40-те Ж(д)ановисти* (в. “Труд”, 5. IV. 98) – жановисти и ждановисти; *Лок(о)аут* (текст върху голяма снимка на първа

страница, в. 168 ч., бр. 12, 1998) – локаут и локо аут (по повод стачката на локомотивните машинисти и замяната им). Периферията на това явление са случаите, когато е оградена цяла дума, но не защото има вметнат характер, а отново за да се търси графично внушение за развитите от автора идеи, напр. ... *удряхме глави в заключената врата на цензурата, викайки (шушнейки): – Свобода! Свобода!* (Ст. Цанев, в. “Труд”, 24. II. 98), където са използвани контекстови антоними, на границата между пунктуационната и непунктуационната функция е употребата в следния пример: *Кошмарите (може би) на вестникаря Крум (май)* (Вестник за дома, бр. 12, 1996), тъй като ограденото в скоби търси отново стилистичен ефект, имитирайки стила на друг вестник. В случая има известна прилика и със заграждащата функция на скобите, когато вътре в тях стои препинателен знак: *Кошмарите (!?) на вестникаря Крум (?)*. Понякога елементът в скобите е край на едната дума и не е част от алтернативната: *Стандартната тема на Аген(т)ция “Тенев”* (Стандарт, 31. I. 93) – агент Тенев и агенция “Тенев”.

Разгледаната употреба на скоби явно ще се развива по-нататък, тъй като отразява тенденцията за икономия и постига стилистичен ефект. Така скобите разширяват използването си като полифункционален знак.

БЕЛЕЖКИ

¹ Граматика на съвременния български книжовен език. Том 3. Синтаксис. С., 1983, с. 461.

² Ел. Георгиева, К. Иванова, П. Костадинова, Вл. Мурдаров, Й. Пенчев, В. Станков, Р. Цойнска. Правопис и пунктуация на българския език. Съвременен състояние. С., Изд. “Хейзъл”, 1998, с. 197.